

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ У ПРОСТОРІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Афанасьєва Т.О.,
Класичний приватний
університет,
м. Запоріжжя

Необхідність використання психологічного супроводу є наслідком гуманізації освітнього процесу, яка пов'язана з пошуком і освоєнням можливостей практичного втілення положень особистісно-орієнтованого навчання. Таким чином, підвищення рівня кваліфікації передбачає не тільки декларативне уявлення про практичного психолога як суб'єкта самопізнання і саморозвитку, але й врахування актуальних та потенційних можливостей його розвитку. Внаслідок цього можна спостерігати підвищений інтерес вчених до феномену психологічного супроводу.

Однак, при цьому постає проблема щодо дослідження наукових засад психологічного супроводу, яка обумовлена протиріччям між важливістю реалізації моделі психологічного супроводу професійного розвитку психолога, з однієї сторони та невизначеністю цієї моделі в теорії і практиці, з іншої.

Таким чином, метою нашого дослідження є теоретичне обґрунтування та розробка концептуальної моделі психологічного супроводу професійного розвитку практичних психологів у просторі післядипломної освіти

Відповідно до поставленої мети визначимо завдання:

- 1) визначити теоретичні підходи щодо сутності поняття “психологічний супровід”;
- 2) виокремити блоки концептуальної моделі психологічного супроводу;
- 3) розкрити зміст технології психологічного супроводу професійного розвитку практичних психологів.

На сьогодні в сучасній психологічній практиці відсутній єдиний методологічний підхід щодо визначення сутності психологічного супроводу. Це поняття трактується як уся система професійної діяльності психолога (Р. Бітянова, Р. Овчарова та ін.); як різновид процесу навчання та виховання (Л. Божович, Н. Крилова); як сприяння дитині в її розвитку (О. Асмолов); як допомога в соціальному вихованні (А. Мудрик, В. Слободчиков).

Таким чином, поняття “психологічний супровід” досить широко використовується в визначенні найрізноманітніших педагогічних, психологічних та соціальних феноменів. Але слід зазначити, що теорія і практика психологічного супроводу, знаходиться у стані формування.

Складність розуміння сутності поняття психологічного супроводу зумовлена його використанням у якості інноваційної, концептуальної ідеї, реалізація якої ускладнюється такими факторами (проблемами): 1) ототожнення понять “допомога” і “супровід”; 2) вузьке розуміння супроводу як механізму цілком відчутної опіки; 3) супровід повинен бути систематичним і “дозованим”; 4) впровадження психологічного супроводу в систему післядипломної освіти викликає труднощі, тому що ця форма виділяється із загальноприйнятих норм традиційного управління освітнім процесом [4].

Але основною складністю, на наш погляд, є проблема розробки концептуальної моделі психологічного супроводу професійного розвитку практичних психологів, реалізація якої на практиці дозволить додати цій діяльності погоджений і комплексний характер. Адже аналіз наукових досліджень дозволяє констатувати, що на сьогодні залишається нез’ясованим питання щодо можливості впровадження психологічного супроводу професійного розвитку психолога в систему післядипломної освіти. Також є невизначеними і критерії його ефективності.

На сьогодні можна визначити принаймні три основних підходи до визначення сутності поняття “психологічний супровід”. Отже психологічний супровід можна визначити як метод, як процес і як професійну діяльність

психолога у психологічній службі.

В психологічній літературі між методом й процесом супроводу простежується певний зв'язок, але їх слід розрізняти. Розглядаючи психологічний супровід як метод виокремлюється практичний компонент у якому здійснюється процес супроводу, в основі якого лежить єдність трьох функцій: діагностична, інформаційна, консультативна. Психологічний супровід є методом створення умов для прийняття оптимальних рішень у різноманітних ситуаціях професійного вибору. Оскільки суб'єктом розвитку є практичний психолог, і до ситуацій життєвого вибору відносяться численні проблемні ситуації, вирішуючи які він визначає для себе шлях розвитку – прогресивний або регресивний, то й психологічний супровід спрямований саме на психолога (Н. Глуханюк) [5].

Таким чином, розглядаючи психологічний супровід, як метод можна стверджувати, що він є системою організаційних, діагностичних, навчальних і розвиваючих заходів, які спрямовані на створення оптимальних умов в процесі підвищення кваліфікації, який дає можливість особистості професійно розвиватися. Але традиційно в психологічній літературі під психологічним супроводом розуміється цілісний, безперервний процес вивчення, аналізу, розвитку й корекції пізнавальних, мотиваційних, емоційно-вольових процесів особистості, який є суб'єктом супроводу (Л. Темнова та ін) [6].

Отже розглядаючи психологічний супровід як процес, визначним моментом є створення сприятливих умов необхідних для розвитку й саморозвитку практичного психолога, розкриття й реалізації його внутрішнього потенціалу, формування здатності до самостійних дій і вільного вибору.

Психологічний супровід зосереджений на позитивних сторонах і перевагах майбутнього психолога, що сприяє відновленню віри в себе й свої можливості, підвищенню стійкості особистості до дестабілізуючих зовнішніх і внутрішніх факторів, виявленню можливостей запобігання деструктивного,

саморуйнуючого розвитку особистості в учбово-професійній діяльності (А. Асмолов, О. Газман та ін.). Таким чином, психологічний супровід є цілісним процесом вивчення, формування, розвитку особистості (Е. Зеєр [3]).

Розглядаючи його в рамках психологічної служби, визначається як система професійної діяльності психолога, яка спрямована на створення психологічних умов для емоційного благополуччя, успішного професійного розвитку, розвитку професійної свідомості.

На наш погляд, досліджувати психологічний супровід ізольовано неефективно, оскільки тільки системно, інтерпретуючи його і як процес, і як метод, і як вид діяльності психолога, ми можемо створити цілісну технологію, що забезпечуватиме створення умов для професійного розвитку майбутнього психолога.

Для вирішення цього завдання зазначимо ключові положення психологічного супроводу:

1. Особистість не стає, а є суб'єктом пізнавальної й творчої активності, яка є активним носієм суб'єктного досвіду діяльності, що складається задовго до впливу спеціально організованого освітнього процесу у ВНЗ.

2. Проектування освітнього процесу повинне передбачати можливість актуалізувати прагнення особистості до індивідуальної діяльності, до перетворення всіх аспектів життєдіяльності. При конструюванні й реалізації освітнього процесу необхідно виявити суб'єктивний досвід кожного учасника й фіксувати складні способи навчальної й творчої діяльності.

3. Співробітництво викладача, практичного психолога спрямоване на обмін досвідом професійної діяльності і здійснюється в спеціально організованій спільній діяльності учасників.

4. Взаємодія двох видів досвіду (історичного і індивідуально-творчого) повинна йти шляхом їхнього постійного узгодження, використання всього того, що накопичено особистістю як суб'єктом пізнавальної й творчої життєдіяльності.

Ці концептуальні положення дозволяють нам дати визначення поняття

“психологічний супровід професійного розвитку практичного психолога”. Це особлива психолого-педагогічна технологія, об’єднуюча комплекс взаємозв’язаних і взаємообумовлених заходів, які представлені різними психологічними методами і прийомами, що проводяться з метою забезпечення оптимальних психологічних умов для професійного розвитку майбутнього психолога.

Отже, подальше дослідження психологічного супроводу неможливе без визначення категорії технології та створення її моделі. Під моделлю ми будемо розуміти абстраговане вираження основної сутності об’єкта, яка розглядається як конструкція певних символів нашого досвіду або мислення таким чином, в результаті якого отримуємо систематизовану репрезентацію цього досвіду і мислення як засіб їх розуміння або пояснення іншими людьми [2]. Під технологією ми розуміємо впорядковану сукупність дій, операцій і процедур, що інструментально забезпечують досягнення прогнозованого результату (В. Сластьонін).

Створюючи модель технології психологічного супроводу ми дотримуємося таких методологічних вимог, а саме: концептуальність, керованість, ефективність, відтворюваність. Концептуальність технології припускає, що для технології повинна бути властива опора на певну наукову концепцію. Системність означає, що технологія повинна мати всі ознаки системи: логіка процесу, взаємозв’язок його частин, цілісність. Керованість припускає можливість діагностичного цілепокладання, планування, проектування процесу, поетапної діагностики, варіювання засобів і методів з метою корекції результатів. Ефективність, указує на те, що сучасні технології існують у конкурентних умовах і повинні бути ефективними за результатами й оптимальними по витратах, гарантувати досягнення певного стандарту навчання. Відтворюваність – технологія повинна бути ефективною для інших однотипних освітніх установ, інших суб’єктів. Основними компонентами технології повинні бути: мета, завдання, принципи, компоненти, зміст і етапи, методи, результат.

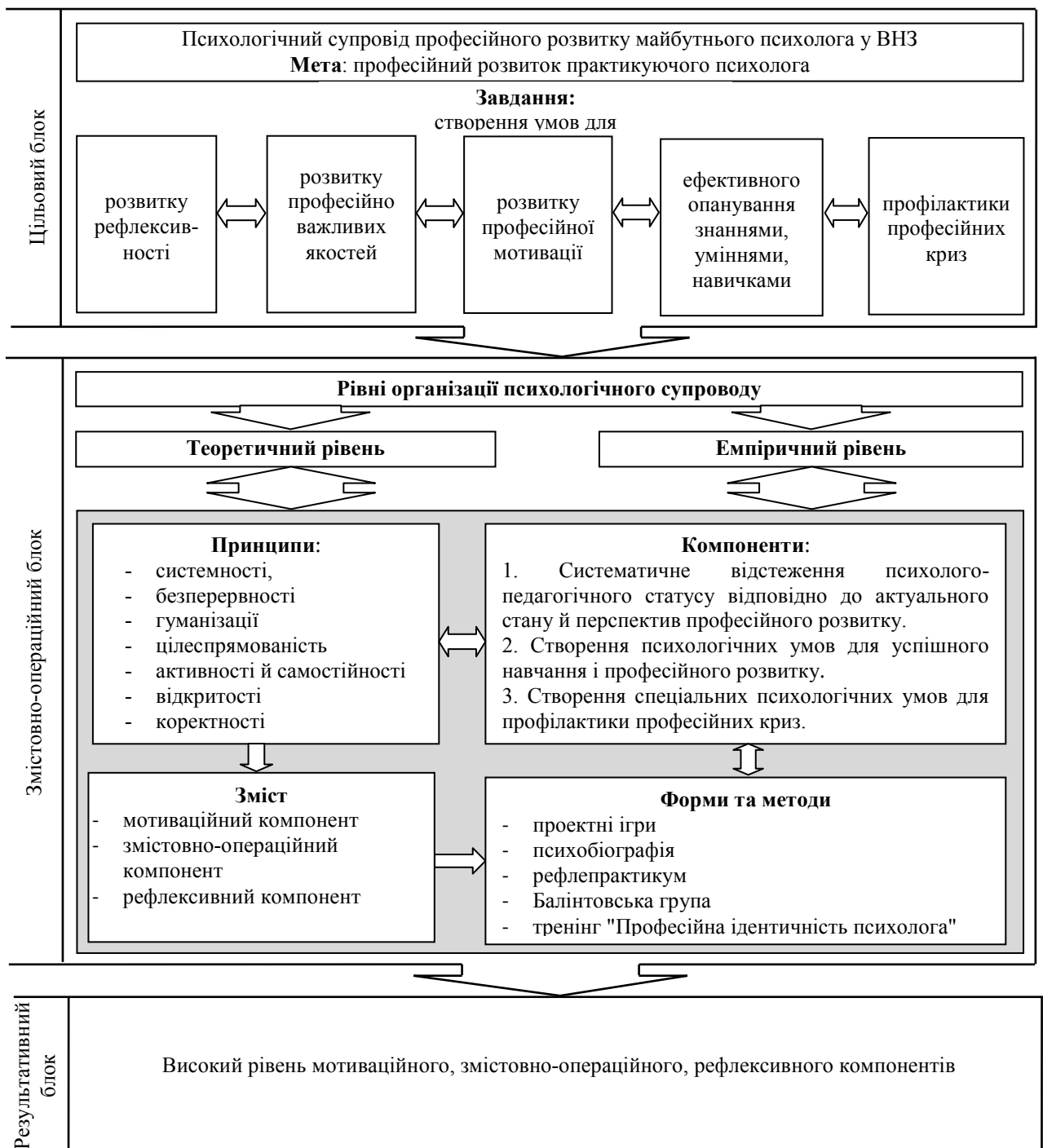
Отже, при розробці концептуальної моделі технології психологічного супроводу професійного розвитку практичного психолога, згідно з положеннями теорії функціональних систем П. Анохіна виділимо три блоки: цільовий, змістовно-операційний та результативний [1].

Для створення цільового блоку визначимо мету і завдання психологічного супроводу. Отже метою психологічного супроводу в системі освіти є професійний розвиток практичного психолога.

Основним з завдань психологічного супроводу професійного розвитку практичного психолога є створення умов для: 1) ефективного опанування знаннями, уміннями, навичками психолога; 2) розвитку професійно важливих якостей практичного психолога; 3) розвитку професійної мотивації; 4) розвитку рефлексивності 5) профілактики професійних криз.

Розкриваючи змістовно-операційний блок визначимо рівні організації, принципи, зміст, етапи, форми і метод. Організація психологічного супроводу здійснюється на двох рівнях: теоретичному і емпіричному. Теоретичний рівень забезпечує безперервність, системність, цілісність процесу психологічного супроводу за допомогою моделі професійного розвитку психолога, яка описана нами у першому розділі. Емпіричний рівень припускає системну організацію психологічного супроводу професійного розвитку практичного психолога: цільову спрямованість, зміст супроводу, психолого-педагогічні умови, проміжні й кінцеві результати.

Цільовий блок включає: мету та завдання; змістовно-операційний – рівні організації, принципи, компоненти, зміст, етапи, форми і метод; результативний – критерії та результат (рис. 1.).

Незалежно від рівня організації психологічного супроводу необхідно слідувати таким принципам:

- цілеспрямованість – полягає у підпорядкованості меті, її усвідомленню і сприйнятті суб'єктами психологічного супроводу;

- активності й самостійності, що створюють спрямованість інтересів, мотивів і зусиль психолога на самопізнання, розвиток професійно важливих якостей, рефлексивності;

- гуманізації, що розглядає практичного психолога як вільну особистість, як є повноцінним суб'єктом життя;

- безперервність, який забезпечує постійну взаємодію суб'єктів супроводу протягом усіх етапів професійного розвитку практикуючого психолога;

- відкритості, тобто готовності до встановлення відносин і зв'язків з різними суб'єктами учбово-професійної діяльності;

- коректності, що припускає опору на професійну етику, такт, толерантність;

- комплексності, системності і систематичності – що передбачає єдність поставлених цілей, завдань і результату; одноразове дослідження не дає повного представлення професійного розвитку психолога, його необхідно проводити враховуючи різні аспекти професійного розвитку;

- єдність діагностики і корекції, що передбачає психологічний супровід професійного розвитку у динаміці.

Психологічний супровід професійного розвитку практичного психолога представляє собою цілісну систему. Як будь-яка система, вона складається з певних компонентів, які не можуть існувати окремо, усі вони взаємопов'язані між собою.

Перший компонент – систематичне відстеження психолого-педагогічного статусу практичного психолога відповідно до його актуального стану й перспектив професійного розвитку. Для відстеження динаміки показників цю процедуру треба повторювати якнайчастіше. Для відстеження статусу необхідно мати чіткі параметри, які необхідно вивчати й досліджувати, а також певні нормативи для оцінки стану конкретного психолога; мати у своєму розпорядженні відповідний методичний інструментарій; мати можливість слідкувати за статусом за тими самими параметрами.

Другий компонент – створення психологічних умов для успішного підвищення кваліфікації й професійного розвитку. Створення таких умов здійснюється як у ході безпосередньої роботи супроводжувача з супроводжувальним (він веде розвиваючі заняття, організовує спеціальне

розвиваюче психологічне середовище, консультує з актуальних питань), так і опосередковано – через консультування й методичну допомогу педагогам. Загальна мета всіх форм роботи в даному напрямку – створити умови для професійного розвитку, які враховували б потенціал, психологічні особливості практичного психолога, його актуальні інтереси й потреби.

Третій компонент – створення спеціальних психологічних умов для профілактики професійних криз. Ми ні в якому разі не зводимо цей аспект роботи до класичної психологічної “допомоги”, хоча й він тут присутній. Психолог організовує й здійснює корекційну, консультативну роботу в межах рішення проблем навчання, поведінки, спілкування або психічного самопочуття. Якщо буде потреба він допомагає знайти фахівця для надання кваліфікованої допомоги й надає психологічну підтримку під час роботи.

Відповідно до мети та завдання нашого дослідження, визначимо змістовний компонент моделі технології психологічного супроводу її складовими є: змістовно-операційний, мотиваційний, рефлексивний.

Мотиваційна складова практичного психолога, є базовою, яка визначає професійну спрямованість майбутнього психолога і силу зусиль які він докладає, рівень старанності в професійній діяльності. Мотиваційна готовність є основою навколо якої структуруються значимі властивості і якості особистості психолога як професіонала, адже успішність професійної діяльності безпосередньо залежить від характеру мотивації (Є. Ільїн, А. Реан та інші).

Структуру мотиваційного компонента становлять мотиви досягнення, пізнавальні мотиви, мотив афіліації, мотив самовдосконалення, мотив професійної орієнтації.

Критеріями розвинутості мотиваційного компоненту є: аналіз внутрішнього зв'язку системи “потреба – мотив – ціль”; трансформування суб'єктивної системи потреб і мотивів відповідно до соціального замовлення; усвідомлення нової особистісно значимої системи потреб і мотивів; незалежність від референтної групи в суб'єктному плані; спрямованість на

досягнення високих результатів у професійній діяльності.

Змістовно-операційна складова готовності до професійної діяльності містить три компоненти: 1) когнітивний – систему професійних знань; 2) конструктивний – сукупність професійних умінь і навичок; 3) особистісний – систему професійно значущих якостей необхідних для ефективної реалізації професійної діяльності.

Необхідною складовою професійного розвитку практичного психолога є рефлексивність як здатність до самопізнання, самоаналізу, самооцінки психологом власної професійної діяльності та самого себе. Рефлексивний компонент передбачає рефлексивну підготовку – формування цілісного уявлення про сутність професійної діяльності, про зміст професійної компетентності психолога, про сутність феномену рефлексії, про відповідність власних рис професійним якостям.

Високий рівень розвитку рефлексивного компоненту практичного психолога характеризується такими показниками: усвідомлення своїх потреб і почуттів; здатність до обмірковування своєї діяльності її наслідків і передумов; при необхідності готовність до перебудови своєї діяльності; прагнення передбачати і пояснювати реакцію інших людей; орієнтація у ситуації; критичність мислення; здатність при плануванні і організації діяльності спиратися не на емоції і відчуття, а на чіткий і однозначний зміст понять і категорій; вміння співвіднести себе, свої можливості з вимогами професії психолога; здатність до самоорганізації; вироблення нового стилю життєдіяльності; самопроектування; самоствердження; самовизначення (професійне, за спеціалізацією); самореалізація на рівні професійного навчання; професійна ідентичність; незалежність суджень; відносна стійкість, стабільність уявлення про себе як психолога; прийняття себе як особистості та фахівця; здатність до самопрезентації.

Розглянувши змістовний компонент моделі психологічного супроводу перейдемо до визначення методів. В процесі підвищення кваліфікації практичних психологів ми пропонуємо використовувати такі методи:

психобіографія, проектні ігри, рефлепрактикум, тренінг “Професійна ідентичність психолога”, Балінтовська група.

Ефективність реалізації моделі технології психологічного супроводу професійного розвитку практичних психологів (результативний блок) ми можемо визначити згідно з критеріями (результатом супроводу): високий рівень мотиваційного, змістовно-операційного, рефлексивного компоненту.

Таким чином ефективність процесу психологічного супроводу професійного розвитку практичних психологів забезпечує побудова й впровадження в практику концептуальної технології.

На наш погляд, створена модель психологічного супроводу буде ефективна на практиці, так як ця інноваційна технологія дозволить істотно збагатити процес професійної підготовки практикуючих психологів.

Доказом цього є наявні переваги психологічного супроводу професійного розвитку практичного психолога:

1) психологічний супровід дає можливість йти за природним розвитком, спиратися не лише на вікові закономірності, але й на особистісні досягнення, в яких закріплені ті зусилля які він доклав до саморозвитку;

2) визнається цінність внутрішнього світу кожного практичного психолога, кожної індивідуальності, пріоритетність потреб, цілей і цінностей саморозвитку;

3) супроводжуючий не є опорою, “підпорою, на яку можна покластися”; він спонукає практичного психолога до знаходження і прийняття самостійних рішень, допомагає прийняти на себе необхідну міру відповідальності, тобто створює необхідні умови для саморозвитку, здійснення особистісних виборів.

Література

1. Анохин П. К. Кибернетика функциональных систем: избранные труды / П. К. Анохин. – М. : Медицина. – 1998. – 400 с.

2. Гура О. І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект : Монографія / О. І. Гура – Запоріжжя: ГУ “ЗІДМУ”, 2006. – 332 с.
3. Зеер Э. Ф. Психология профессий: Учебное пособие для студентов вузов / Э. Ф. Зеер – М. : Мир, 2006. – 336 с.
4. Крылова Н. Б. Формирование культуры будущего специалиста / Н. Б. Крылова. – М. : Высшая школа, 1990. – 136 с.
5. Овчарова Р. В. Психологическое сопровождение родительства / Р. В. Овчарова. – М. : Изд-во Института психиатрии, 2003. – 319 с.
6. Темнова Л. В. Психолого-педагогическое сопровождение процесса подготовки практического психолога в вузе / Л.В. Темнова // Негосударственный вуз: поиски путей повышения качества образования: Сборник научных трудов. – М. : МОСУ, 2000. – С. 101–113.